

Fariz Faiq oğlu AXUNDOV

Azərbaycan Dövlət İqtisad Univrsitetinin (UNEC)
İqtisadiyyat və İdarəetmə Fakültəsinin magistrantı
E-mail: fakhundov01@gmail.com

MÜƏSSİSƏ İDARƏEDİLMƏSİNDƏ NƏQLİYYAT-LOGASTİKA SİSTEMİNİN SƏMƏRƏLİLİYİNİN ARTIRILMASI

Xülasə

Son illərin təcrübəsi göstərir ki, bazar iqtisadiyyatı şəraitində ölkəmizdə logistika sisteminin inkişaf etdirilməsi nəticəsində Azərbaycanın dünya iqtisadi sistemində inteqrasiyasının güclənməsi ilə yanaşı beynəlxalq imici də artmağa başlamışdır.

Bütün bunlar onu deməyə əsas verir ki, bazar münasibətləri şəraitində Azərbaycanın iqtisadi və sosial həyatında logistika sisteminin müasir tələblər səviyyəsində inkişaf etdirilməsi öz aktuallığı ilə diqqəti cəlb edir. Belə ki, qlobal miqyasda böyük artım yaşayan logistika sənayesi iqtisadiyyatın önündədir. Logistika fəaliyyətləri istehsal və ticarət sektorları üçün çox vacib olan sahələrdən biridir. Məhz bu baxımdan bu sahənin inkişaf etdirilməsi mühim əhəmiyyət kəsb edərək ölkənin diqqət mərkəzində duran məsələlərdən biridir.

Açar sözlər: logistika, nəqliyyat, konsepsiya, fəaliyyət, Logistika xərcləri

UOT: 334

JEL: L90

DOI: <https://doi.org/10/54414/SFNV9094>

Giriş

Son illər Azərbaycan Respublikasının sosial-iqtisadi və siyasi həyatın müxtəlif sahələrində qazandığı uğurlar ölkənin beynəlxalq aləmdə nüfuzunun artmasına ölkə iqtisadiyyatının, o cümlədən yol-nəqliyyat kompleksinin dinamik inkişafı üçün də böyük imkanlar yaratmışdır.

Ölkənin prioritet sahələrindən biri olan nəqliyyat sektorunda bir çox mühüm işlər həyata keçirilmiş,

ölkədə logistika sektorunun inkişafı üçün bir çox çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün inkişaf etmiş ölkələrdən ixtisaslı kadrların dəvət olunması, həmçinin xarici ticarət axınının sürətləndirilməsi üçün layihələr həyata keçirilmişdir.

Nəqliyyat logistikası tərəfindən həll edilən əsas məsələlər məhsul göndərmə şərtlərinə riayət etmək şərti ilə istehlakçılara göstərilən nəqliyyat xidmətlərini onların sifarişləri ilə əlaqələndirmək və bu zaman nəqliyyat xərclərini minimumlaşdırmaqdan ibarətdir. Qeyd edilən kompleks məsələlərin həm qoyuluşu, həm də həlli logistik cəhətdən və informasiya təminatı baxımından kifayət qədər yaxşı nəzərdən

keçirilmişdir. Lakin inzibati - amirlik sistemindən fərqli olaraq bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində material resurslarının nəql edilməsi, axın proseslərinin planlaşdırılması, eyni zamanda qısa vaxt ərzində həll edilməsi əsaslı şəkildə böyük dəyişikliklərə səbəb olmuşdur. Bu dəyişikliklərin məhz iqtisadi mahiyyəti ondan ibarət idi ki, istehsal vasitələri və firmaların nəqliyyat sistemlərinin əməyinin nəticələri üzərində inhisarçı dövlət mülkiyyətinin bazar iqtisadiyyatının təbiətindən irəli gələn, ondan doğan müxtəlif mülkiyyət formaları ilə əvəzlənməsindən ibarətdir.

Aparılan araşdırmalar bir daha onu göstərir ki, bütün çətinliklərə baxmayaraq logistik təfəkkür inkişaf etdikcə logistik metod və prinsiplərin material axınlarının nəql edilməsi prosesinə tətbiqi daha da intensiv xarakter alır. Yüklərin nəql edilməsilə əlaqədar olan iqtisadi proseslərə logistikanın tətbiqi nəticəsində əldə olunan bu pozitiv irəliləyişlər son illərdə ölkədə aparılan əsaslı struktur siyasəti ilə möhkəmlənir.

Müasir dünyanın rəqabət mühitində beynəlxalq miqyasda vahid xərcləri azaltmaq üçün Ar-Ge işləri aparılır. İstehsalçılar bütün istehsal

sistemlərini sifariş vermək üçün ən uyğun ehtiyat və məhsul üzərində qurmağa çalışırlar. Bu nöqtədə logistika böyük əhəmiyyət qazanır. Planlaşdırılmış logistika bütün hərəkətli materialların idarə edilməsini təmin edir və istehsalçıya aşağı xərclə sağlam inventar saxlamaq imkanı verir. Logistika ilə bağlı araşdırmalarda, logistik xidmətlərin ölkələrin iqtisadi böyüklüyünün təxminən yüzdə 10-unu təşkil etdiyi müəyyən edilmişdir. Logistika bir millətin iqtisadi yüksəlişində və inkişafında mühüm rol oynaya bilər.

Logistika xərcləri məhsulun son istehlakçıya olan maya dəyərinə böyük təsir göstərir. Müasir rəqabət şəraitində logistika sahəsində xərclərin azaldılması səyləri davam edir. Bu kontekstdə logistika funksiyaları birlikdə nəzərdən keçirildikdə və planlaşdırma prosesinə daxil edildikdə, xərclər əhəmiyyətli dərəcədə azaldıla bilər (Helzer J., Render B. 2016: p.52).

Xüsusilə istehsal sektorunda fəaliyyət göstərən şirkətlər istehsal planlarına paralel olaraq hazırlayacaqları logistika planları sayəsində xərclərini azalda bilirlər (Grant D. 2012: p.19).

Cədvəl 1

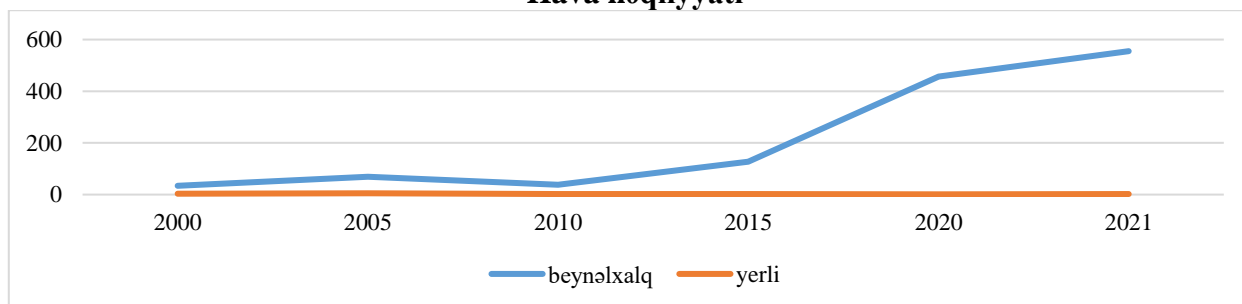
Hava nəqliyyatı

İllər	Beynəlxalq	Yerli
2000	34	3
2005	69	5
2010	38	2
2015	127	2
2020	457	1
2021	555	2

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/transport/məlumatları> əsasında götürülərək müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Diaqram 1

Hava nəqliyyatı

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/transport/məlumatları> əsasında götürülərək müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Cədvəldə 2000-ci ildən 2021-ci ilə qədər Azərbaycanda beynəlxalq və yerli hava daşımalarının sayı barədə məlumatlar verilmişdir. Məlumatlar göstərir ki, beynəlxalq hava daşımalarının sayı zamanla ardıcıl olaraq artır. Bu tendensiya artan iqtisadi artım, nəqliyyat infrastrukturunun təkmilləşdirilməsi və həm iş, həm də istirahət məqsədləri üçün hava səyahətlərinə artan tələbat kimi amillərlə əlaqələndirilə bilər.

Beynəlxalq sərnişinlərin sayı 2000-ci ildəki 34-dən 2021-ci ildə 555-ə yüksəlib ki, bu da iyirmi ildə 16 dəfədən çox artım tempini əks etdirir. Digər tərəfdən, yerli sərnişinlərin sayı 2000-ci ildəki 3-dən 2010-cu və 2021-ci illərdə 2-yə qədər cüzi artımla nisbətən sabit qalmışdır. Bu tendensiya onu deməyə əsas verir ki, hava nəqliyyatı sənayesinin artımı əsasən beynəlxalq sərnişinlər hesabına baş verib. 2020-2021-ci illər arasında beynəlxalq hava daşımalarının

sayında əhəmiyyətli artım olub, burada sayı 21% artımla 457-dən 555-ə yüksəlib.

Ümumilikdə, məlumatlar beynəlxalq hava nəqliyyatının sürətlə inkişaf etdiyini, yerli hava nəqliyyatının isə nisbətən sabit qaldığını göstərir. 2020-2021-ci illər arasında beynəlxalq

hava nəqliyyatında son artım müxtəlif amillərlə, o cümlədən səyahət məhdudiyətlərinin yüngülləşdirilməsi və COVID-19 pandemiyasından sonra səyahətə tələbatın artması ilə bağlı ola bilər.

Cədvəl 2

Dəmir yolu nəqliyyatı (min km)

İllər	Ölkəlararası əlaqə	Tranzit	Yerli əlaqə
2000	12284	3538	3592
2005	19188	7328	7334
2010	18752	8254	3597
2015	13095	3926	3995
2020	11814	4132	2817
2021	12020	4585	3038

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/transport/məlumatları> əsasında götürülərək müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

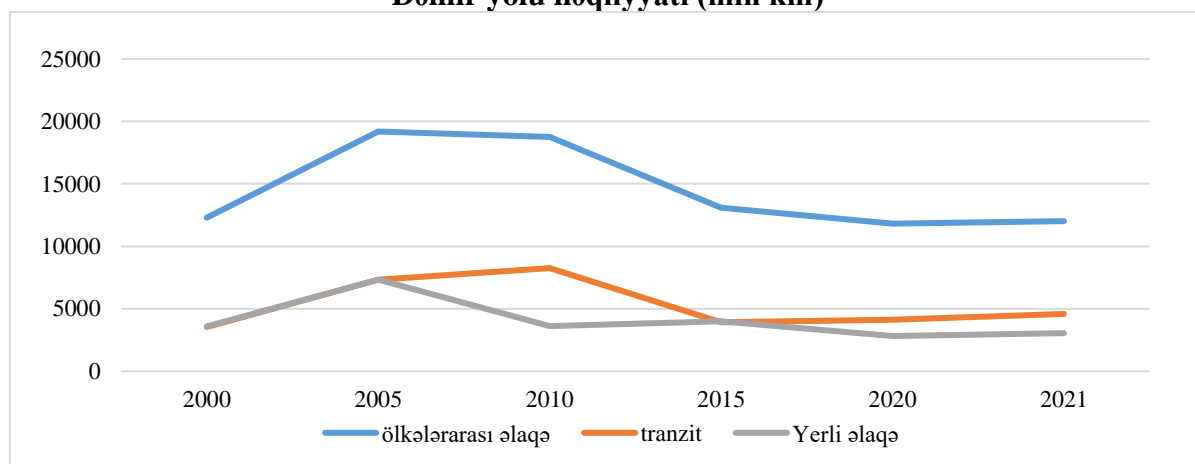
Azərbaycanda ölkəlararası əlaqələr üçün dəmir yolu relslərinin ümumi uzunluğu illər ərzində dəyişkən tendensiya nümayiş etdirib. 2000-ci ildə 12.284 min km idi, 2005-ci ildə 19.188 min km-ə yüksəldi. Lakin 2015-ci ildə 13.095 min km-ə qədər azaldı və 2020-ci ildə daha da azalaraq 11.814 min km-ə düşdü. 2021-ci ildəki son məlumatlar cüzi artımı göstərir 2002.02. km. Ümumilikdə, ölkəlararası əlaqə

tendensiyası illər ərzində nisbətən sabit görünür, lakin bəzi dalğalanmalar olmuşdur.

Azərbaycanda tranzit əməliyyatları üçün dəmir yolu relslərinin uzunluğu illər ərzində ardıcıl artım tendensiyası nümayiş etdirib. 2000-ci ildə bu, 3,538 min km idisə, 2021-ci ildə 4,585 min km-ə yüksəldi. Bu, Azərbaycan hökumətinin tranzit əməliyyatlarını asanlaşdırmaq üçün ölkənin nəqliyyat infrastrukturuna sərmayə qoyduğunu göstərir.

Diaqram 2

Dəmir yolu nəqliyyatı (min km)

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/source/transport/məlumatları> əsasında götürülərək müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir.

Azərbaycanda yerli əlaqələr üçün dəmir yolu relslərinin ümumi uzunluğu da illər ərzində dəyişkən tendensiya nümayiş etdirib. 2000-ci ildə 3.592 min km idi, 2010-cu ildə 3.597 min km-ə yüksəldi və 2020-ci ildə 2.817 min km-ə qədər azaldı. Ancaq 2021-ci ildəki son məlumatlar 3.038 min km-ə qədər cüzi artım göstərir. Ümumilikdə, yerli əlaqələr üçün tendensiya illər ərzində nisbətən sabit görünür.

Ümumilikdə logistika haqqında düşünəndə; insanların hərəkətini əlavə etmək lazım gələcək. Bununla belə, insan daşımaları üçün logistika material daşımalarına əsaslanan logistikadan əsaslı şəkildə fərqlənir. İnsanların hərəkəti Şəhərlər istiqamətində olsa da, materiallar xammal mənbələrindən sənaye sahələrinə və oradan da insanlar tərəfindən istehlak edilən şəhərlərə doğru hərəkət edir (Bottani, 2016).

Nəzərə alsaq ki, Azərbaycan təkcə qlobal logistika şəbəkəsində rəqabət aparmır, həm də neft və təbii qaza, əsas ixrac məhsullarına və digər təbii ehtiyatlara malikdir, xarici ticarətdə rəqabət aparmaq üçün logistika sektoruna üstünlük verməlidir.

Ölkədə logistika sektorunun inkişafı üçün təlim keçmiş kadr çatışmazlığı, infrastrukturun olmaması, akademik tədqiqatların olmaması, innovativ fəaliyyətlərin olmaması mövcuddur. Bu çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün təhsilə üstünlük verilməli və inkişaf etmiş ölkələrdən ixtisaslı kadrlar işə götürülməli, xarici ticarət axınının sürətləndirilməsi üçün müvafiq hüquqi tənzimləmələr aparılmalı, universitetlərdə akademik tədqiqatları təşviq edən layihələr həyata keçirilməlidir. İnfrastruktur və nəqliyyat kanallarında olan çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün lazımı maliyyə büdcəsi ayrılmalıdır (Əliyev, 2007).

Ümumiyyətlə, logistika sektorunda mövcud problemlərin kökündə yatan səbəblər müəyyən edilərkən, digər tərəfdən, mövcud problemləri tətikləyən kiçik miqyaslı gizli problemlər ortaya çıxmazdan əvvəl həll edilməli və aradan qaldırılmalıdır.

Nəticə

Nəticə etibarilə elə, dünyada ticarətin tədricən liberallaşması, rəqabətin artması və təşkilatların qlobal miqyasda böyüməsi, nəqliyyat marşrutlarının genişlənməsi sürət faktorunu ön plana

çıxarıb. Bu vəziyyət xammalın və emal olunmuş məhsulların müştərilərə ucuz və vaxtında çatdırılmasının, başqa sözlə logistika xidmətlərinin əhəmiyyətini artırmışdır. Logistika xidmətləri mal axınının tənzimlənməsi və bu prosesin davamlılığının təmin edilməsi baxımından ölkə iqtisadiyyatı üçün böyük əhəmiyyət kəsb edir.

İnkişaf etmiş ölkələr logistika sektorunun əhəmiyyətini anlayır və logistika sektorunun effektiv inkişafı üçün lazımı addımları atır. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, yeni texnologiyaların tətbiqindən istifadə edərək logistika infrastrukturunu və bu sektorun davamlı inkişaf fəaliyyətini genişləndirmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. İmanov T.İ. (2005), "Logistikanın əsasları", Dərslik, Bakı, Təhsil, NPM, 474 səh.
2. Məmmədov R.T., Namazov B.F. "Azərbaycanda logistikanın inkişafının bəzi məsələləri" // Baku Engineering University, Bakı, Azerbaijan, 2018, səh.13-15
3. Beamon B.M. "Supply Chain Design and Analysis: Models and Methods" // Int. J. Production Economics, 2018, 55, p.281-294.
4. Bottani E., Rizzi A. "Strategic management of logistics service: A fuzzy QFD approach" // International Journal of Production Economics, 2016, 103(2): p.585-599.
5. Chen B., Lee C. "Logistics scheduling with batching and transportation" // European Journal of Operational Research, 2018, 189, p.871-876.
6. Cohen M.A., Lee H.L. "Strategic Analysis of Integrated Production-Distribution Systems: Models and Methods" // Operations Research, 2018, 36(2): p.216-228.
7. Croom S., Romano P., Giannakis, "Supply chain management: an analytical framework for critical literature review" // European Journal of Purchasing & Supply Management, 2010, 6(1), p.67-83.
8. Jharkharia S., Shankar R. "Selection of logistics service provider: An analytical network process (ANP) approach" // Omega, 2017, 35(3), p.274-289.
9. Korpela J., Lehmusvaara A., Tuominen M. "An analytical approach to supply chain

development” // International Journal of Production Economics, 2011, 71(1-3); p.145-155.

10. Mason S.J., Ribera P.M., Farris J.A., Kirk R.G. “Integrating the warehousing and

transportation functions of the supply chain” // Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review, 2012, 39(2): p.141-159.

Fariz Faig oghlu AKHUNDOV

Azerbaijan State University of Economics
Faculty of Economics and Management Master's student
E-mail: fakhundov01@gmail.com

TRANSPORT-LOGISTICS IN ENTERPRISE MANAGEMENT INCREASING THE EFFICIENCY OF THE SYSTEM

Summary

The experience of recent years shows that as a result of the development of the logistics system in our country in a market economy, along with increased integration into the world economic system, the international image of Azerbaijan began to grow.

All this suggests that the development of the logistics system at the level of modern requirements in the economic and social life of Azerbaijan in the conditions of market relations attracts attention with its relevance. Thus, the logistics industry, which is experiencing rapid growth on a global scale, is at the forefront of the economy. Logistics is one of the most important areas for the production and trade sectors. It is from this point of view of this field Its development is of great importance and is one of the issues in the focus of the country.

Keywords: logistics, transport, concept, activity, Logistics costs.

Фариз Фаиг оглу АХУНДОВ

Азербайджанский Государственный Экономический Университет
Факультет экономики и менеджмента
Магистрант

ТРАНСПОРТ-ЛОГИСТИКА В УПРАВЛЕНИИ ПРЕДПРИЯТИЕМ ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ СИСТЕМЫ

Резюме

Опыт последних лет показывает, что в результате развития системы логистики в нашей стране в условиях рыночной экономики, наряду с усилением интеграции в мирохозяйственную систему, начался рост международного имиджа Азербайджана.

Все это говорит о том, что развитие системы логистики на уровне современных требований в экономической и социальной жизни Азербайджана в условиях рыночных отношений привлекает внимание своей актуальностью. Таким образом, логистическая отрасль, переживающая бурный рост в мировом масштабе, находится в авангарде экономики. Логистическая деятельность является одним из важнейших направлений для производственной и торговой сфер. Именно с этой точки зрения этого поля его развитие имеет большое значение и является одним из вопросов, находящихся в центре внимания страны.

Ключевые слова: логистика, транспорт, концепция, деятельность, логистические затраты.

Daxil olub: 22.02.2023